

ANTİK LİTERATÜR VE YAZITLARDAN ÖRNEKLERLE ROMA DÜNYASINDA ÖLÜM:

A. Tolga TEK*

GİRİŞ

Kültürler, politik değişikliklerin aksine, süreklilik gösterirler ve pek çok etki ve izlerini günümüzde de devam ettirmektedirler. Kültür ve öğeleri, onu oluşturan insan topluluklarının mizacına uygun olarak, pek tabii ki sürekli gelişmekte; içine yeni öğeler eklenmekte, veya zamanın erozyonuna uğrayarak, daha baskın kültürler karşısında erimektedir. Ölüm ve mezarlar, insanlığın en eski çağlarından itibaren sürekli ön planda olan hususlardır. İnsanoğlu, asla ölmeyi kabullenememiş, çok ufak bir ihtimal dahilinde olsa da, bir gün bir şekilde geri dönebileceğini düşünerek, dünyevi varlığını koruyacak mezarları inşa etmeye başlamıştır. Bu çok basitçe özetlenen durum aslında içerisinde pek çok sonucu, kültürler çeşitlendikçe getirir. Örneğin saygı duyulan atanın koruyuculuğunu hissetmek için oluşan ata kültü; en başta ana-baba olmak üzere, toplumun önde gelen kişilerinden kopmamak; ölüm onları aldığı anda bile anılarını korumak amaçlı topluma malolan ölüm; Hades, Styx Irmağının Ötesi, Ahiret, cennet-cehennem temalarını işleyen ölümler dünyasının manevi varlığı gibi.

İnsan yaşamının başlangıcı ve sonu, yani doğum ile ölüm, bütün kültürlerde dinsel temaların ana nüvesini oluşturur. Doğum ile doğa birbirine bağlıdır. Her çağın en saygın tanrı toplulukları olan ana tanrıçalar, yani doğumun ve doğanın hakimeleri, ölüme karşı manevi birer sığınak ve garanti olarak popüleritelerini korumuşlardır. Bu şaşırtıcı değildir. Yaşamın sırrı onların elindedir. Nasıl ki ekinler, otlar, doğanın kendisi her kış yok olup, her bahar tekrar doğuyorsa, insan yaşamı da böyle olmalıdır. Yani ölümden bir geri dönüş olmalıdır. İnsan yeniden

* Öğr.Gör.,Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji Bölümü.

doğacağına göre, bu dünyaya yeniden geleceği mekan olan (aslında ana rahminin sembolik simgesi olan) mezarı, bu dönüşe en uygun şekilde hazırlanmalıdır. Bu mekan, ölüm sonrasında kişinin deniz feneri olacaktır. Bu yüzden pek çok kültürde en korkutucu olay, bir mezara gömülememek veya mezardan dışarı atılmaktır. Çünkü ruh geri dönüş yolunu bulamayacak ve tekrar dünyaya gelme şansını kaybedecektir.

Bunun tam tersi olarak, yukarıdaki görüşe inanan önceki kültürlerden izler kalsa da, resmi Roma dinlerinde en ilginç olan özellik, ölümden sonraki hayata pek yer verilmemesidir. Dönemin önemli Epikürcü felsefe, ruhun ölümsüzlüğüne inanmıyordu; stoacılar bu konuyu ciddiye almamışlar ve resmi din ideolojisi bu sorundan mümkün olduğunca uzak durmuştur. Ölüm sonrası ile ilgili inançlar din ile alakasız kılınmıştır. En yaygın görüş, ölümün sonsuz bir uyku olduğu; hiçliğe geçiş olduğudur. Ölümden sonra bazı gölgelerin¹ varlığını sürdürebildiği fabllarda ele alınan bir espri hususu idi.

Roma döneminin ünlü yazarlarından Samasotalı Lukianos²'un "Öbür Dünya'da Konuşmaları", Latin hiciv yazınının en güzel örneklerinden birisidir. Yeraltında, ölümler dünyasında ünlü kişilerin sohbetlerini konu alır. Buradan aşağıda kısaltarak aldığımız bazı kısımlar, Roma döneminin filozoflarının ölüme genel bakışı üzerine bir fikir vermektedir:

"DIOGENES³– ...Senden bir ricam var Polydeukes, yukarı çıkınca Menippos⁴'u bir buluver. Yukarıda didişip duran filozofları alaya alır. 'Diogenes seni çağırıyor' dersin. Yeryüzünde olup bitenlere

¹ Korkutucu bir imge olan hayalet kavramı, Orta Çağda ortaya çıkan bir olgudur. Romalılar hayaletlere inanmamakta; buna karşılık düzgün bir törenle bir kişinin gömülmemesine, o kişinin ruhunun değil, ama tanrıların gazabını çekeceği için korku ile bakmaktadırlar. Buna karşılık, büyü ve büyü kullanılarak ölümlerin geri getirilmesi, Mısır ve Grek kökenlerine rağmen, Romalılarca da kabullenilmiş korkutucu unsurlardı. Büyü ve büyü yolu dünyaya dönen ruhlar olgusu en iyi M.S. 2.yy. başlarının yazarı olan Apuleius'un Metamorphosis'inde ele alınmıştır.

² M.S. 3. yy.ın ortalarında, Samsat'ta doğan hiciv yazarı.

³ Sinoplu Diogenes, ünlü Kynik filozof.

⁴ Gadaralı Menippos, diğer bir ünlü Kynik filozof.

güldüğü yettiyse gelsin, burada gülünecek şeyler daha çok...Ölümden sonra ne oluyor, o dünyada sahiden bilen var mıdır? Burada ise benim gibi rahat rahat, şüphe etmeden güler; gelsin de hele zenginleri, kurum satanları, kralları bir görsün: Öyle küçülüp düşüyorlar ki vaktiyle ne oldukları zor anlaşılıyor; boyuna inlemeseler, kendilerini bırakıp ikide bir yeryüzünü anmasalar biri bile tanımayacak...

...Zenginlere de şunu deyiver benim yerime 'Behey sersemler! Ne diye saklıyorsunuz paranızı? Faiz hesaplayacağız, altın üzerine altın yığacağız diye didinmek niye? Yarın ahrete götüreceğiniz bir tek obolos⁵ değil midir?'... Güzellere, kuvvetlilere söyle, 'burada lepiska saç yoktur, gözün ne mavisini olur, ne de karası; al al yanaklar da bulunmaz; öyle pazuydu, geniş omuzdu, yoktur burada... kalmaz kafaların hiç bir güzelliği... Fukaralara söyle, yoksuluz diye inlemesinler, burada herkez birdir, yukarıdaki zenginlerde düşer onlarla aynı hale⁶'.

Aslında pek çok filozof ölümden sonra ruhun kaderinin ne olabileceği üzerine tartışmış olsalar da, bu eserler, küçük kapalı mezhepler dışında dikkate alınmamıştır⁷. Ölümden sonra bir kadavra dönuşme dışında, genel olan bir doktrin söz konusu değildir. Böyle bir doktrin de olmayınca, Romalılar bu konudan kaçınmışlar ve tahminlerde bulunmamışlardır⁸

Diğer yandan, çarpıcı bir şekilde mezar sanatı ve cenaze törenlerine verilen önem, ciddi bir kontrast yaratmaktadır. Ölüm sonrası ile ilgili genel bir dini ve felsefi görüş olmasa da, mezarın sonsuzluğu ve huzuru Romalı için en önemli konulardan biridir. Bu huzur, mezar sanatında ölüünün ev ortamında rahatça yatağına uzanmış, sevdiği eşyalar ve kişiler ile beraberken gösterilmesinde hissedilir. Kader tanrıçaları

⁵ Antik çağın en küçük para birimi. Mitolojide, ölünce Hades'e giderken, Styx Irmağı'nı aşmak için kayıkçı Kharon'a verilir.

⁶ Lukianos 1999 : 61-62.

⁷ Özellikle "myster" dinleri, örneğin Mithraism, Isis – Serapis kültü, Kybele kültü vs. ölüm ve ölümden sonraki hayatla ilgili doktrinlere önem vermişlerdir. Roma döneminin herkeze açık olmayan "myster" dinleri için bkz. Dürüşken 2000.

⁸ Veyne v.d. 1987 : 219.

(Moiralar) kişi için ağlarını örmektedirler; ama mezar sonsuzluğa ulaşacak varlığı ile, ebedi istirahat metaforunu sarmalar: her şey devam etmektedir, her şey son bulduktan sonra hiçlik, monotonluğun rahatlatıcı şeklini almaktadır. Pek çok çocuk mezarında uyuyan putto⁹ figürü ölüm ile uyku arasındaki benzerliği vurgular. Thanatos (ölüm) ve Hypnos (uyku) arasındaki yakınlık, Romalıların Greklerden devraldıkları bir inanıştır.

Gemi veya at üzerinde, ya da arabalar ile seyahat eden kişi imgeleri, bundan böyle başlayacak ebedi yolculuğu değil, ama yaşanan hayattaki yolculuğu simgeler. Bu yolculuğun doğal sonu, ölüm olan bir liman ya da yol işaretidir. Ölümün, yorucu bir seyahatten sonra istirahat olacağını düşünmek rahatlatıcıdır. Bu yüzden hayatın çok kısa bir yolculuk olduğu benzetmesi antik literatürde sıkça kullanılmıştır. Bazı lahit kabartmalarında görülen at arabası yarışları sahneleri, yarış pistinde yedi tur atıldıktan sonra bitmeleri ile hayatın kendisini simgeler ki, Romalı için hayat, bu yedi evreden oluşmuştur¹⁰.

Roma'da 13-21 Şubat arası, ölümler festivali olarak kutlanırdı¹¹. Bu günlerde sevilen kişilerin mezarlarına adaklar ve hediyeler bırakılmaktadır. Ama ölümlerin bu yiyecekleri yediklerine, bizim bugün mezarlara bıraktığımız çiçeklerin güzel koku ve görüntülerinin ölü tarafından hissedildiğine inandığımızdan daha fazla inanmamaktadırlar. Ancak, diğer yandan, ölüm, toprakla bir birleşme, yani tanrıça "Toprak Ana"ya dönüşür. Dolayısıyla, mezarlara bırakılan yemekler ve akıtılan içkilerin amacı, ölüyü 'canlı' tutmaktan çok¹², ata kültürüne dönüşmüş dinsel bir rituelin yerine getirilmesidir.

Mezarlara bırakılan heykelcikler ve diğer eşyalar ile oluşan ve bölgelere göre farklılıklar gösteren bir mezar kültüründen bahsedilebilir¹³. Ama bu adaklar ve işlem, Romalı için asla evrensel bir zorunluluk haline

⁹ Kanatsız Eros figürü.

¹⁰ Veyne v.d. 1987 : 219-220.

¹¹ Bu bayram, özellikle İspanyol kökenli bazı Katolik ülkelerde hala kutlanmaktadır.

¹² Toynbee 1971 : 37.

¹³ Örneğin Likya bölgesinin yerel ölü gömme adetleri için bkz. Uğurlu 2000.

gelmemiş, kişinin rızasına bırakılmıştır. Bu durumda mezar içindeki eşyalar, ancak yerel inançlara göre tekrar dünyaya gelme durumunda yol gösterici olacaklardır¹⁴. Yaşam sonrası ile ilgili görüşler, bu anlamda dinsel bir dogma otoritesi altında organize edilmemiştir¹⁵.

Özellikle kendisi de ölen ve Delphi de mezarı olan Dionysos (Bakkhus) ve benzer özellikleri ile 2.yy.da hızla popüler olan Osiris (Serapis) kültleri bu anlamda, mezar dinlerine en yakın olanlardır. Bir mezar yazıtında "Dionysos tarafından kendisine arkadaşlık etmesi için kaçırıldı" cümlesi, dinsel düzenin mezarlara en fazla tesir edebildiği anlamı temsil eder.

Kuşkusuz, dünyevi yaşamın onurlu ve erdemli sürdürülmesi, başarılan işler, tamamlanan görevler, insanın ve ruhunun bu dünyada kazanacağı huzurun garantisidir. Ölen kişinin toplumda iyi anılması, ölümden sonra da ruhun huzurunu koruyacaktır¹⁶. Hatta denilebilir ki, Roma'nın resmi dinlerinin ölümden sonra bir yaşam (geri dönüş; ikinci bir şans gibi) ile ilgili pek bir şey sunmaması, Romalıların kendilerini bu dünyaya daha fazla bağlı hissetmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla, Romalıların ütopyaları, yaşadıkları dünyaya son derece materyalist bakmaları ile sınırlanmıştır.

Masumların (çocukların vs.) arafa, yani "Hades Kapılarına", iyilerin cennete, yani "Elysia Bahçeleri"ne veya kötülerin cehenneme, yani "Purgatorium"a gitmesi, doğal olarak ölüm sonrasında ilahi bir ceza veya ödülün beklenmesi, mitoloji yazınında işlenen bir konu idi¹⁷. Ancak, bu olgular, Roma dünyasının mezar tasvirlerinde çoğu zaman yer almazlar. Çoğunluk, bu edebi geleneklerden habersizdi veya konu hakkında daha farklı inançları vardı¹⁸. Dolayısıyla, antik literatürde, hayatta işlediği suçlar için korku duyan figürler yoktur. Bunlar mitolojik fanteziler dışında işlenmez. Asıl korku, hiç bir şeyi unutmayan tanrıların

¹⁴ Mısır ve Anadolu'da bu inanç ve adet Roma döneminde hala devam etmektedir.

¹⁵ Veyne v.d. 1987 : 222.

¹⁶ Toynbee 1971 : 36.

¹⁷ Örneğin, M.S. 1.yy. başlarında eser veren önemli Romalı şair Vergilius'un "Aeneas" destanının 6. kitabında.

¹⁸ Toynbee 1971 : 37.

gazabının ne şekilde geleceğinin belirsizliğindedir. Bunun için ölümden sonrasını beklemeye gerek yoktur. Gazap, insanı her an ve türlü şekillerde; bazen suç işlenmeden önce bile bulabilir¹⁹.

Bu durumda, dünyevi hayatta sürekli acı çeken alt tabakaların ve kölelerin arasında, tamamen Roma doktrinlerine aykırı olan Hıristiyanlığın, hızla yayılmasında yatan sebep, dünyevi acıların ödülleri kötülerin cezasının 'öbür dünyada mutlaka verileceğini' savunmasıdır. Burada, bir anlamda, 'kötü kişinin üzerine neden hala Juppiter/Zeus'un yıldırımının düşmediği' paradoksundaki sorun, tanrının ödül ve ceza işlerinin öbür dünyaya havale edilmesiyle çözümlenmiştir.

II - Roma Dönemi Mezar Yazıtları Örnekleri:

Roma İmparatorluğu içinde her farklı bölge ve kültür, kendi özgün mezar gömü ve bina tipi türlerini sürdürmektedir. Bu sebepten ötürü İmparatorluk çapında standartlaşmış mezar tipolojilerinden bahsetmek çok zordur. Örneğin Latin kökenli İtalya halkı ölülerini kremasyon ederek urneler içinde, aile mozole binaları, veya gelir düzeyleri düşükse, özellikle Roma'da yeraltı katakomblarında yer alan nişlere yerleştirmekte idiler. Buna karşılık Etrüsk kökenliler, aynı bölgede, mezarlarını yer altı odaları şeklinde düzenlemiş ve ölülerini lahitler içine inhumasyon olarak yatırmışlardır.

Anadolu'ya baktığımızda, Roma döneminde kaya mezarları, tümülüsler, yeraltı mezar odaları, lahitler, mozole binaları, pithos içine gömü ve inhumasyon ile kremasyon tipi mezarlara ve gömü tiplerine her yerde rastlamaktayız. Belli bir bölgenin özgün kültürel gelenekleri mezar tipinde baskın olsa da, diğer gömü tipleri de aynı nekropollerde karşımıza çıkabilmektedir²⁰. Örneğin son yıllarda kazısı sürdürülmekte olan Likya'daki Patara'da neredeyse bütün bu gömü tiplerine ve hatta Kelt tipi bir mezara bile rastlanılmıştır. Burada Likya'nın geleneksel gömü adetleri sürmekle beraber, kent halkının yeni göçmenlerle kosmopolitleşen yapısı içinde farklı adetler de Roma dönemi ile uygulamaya girmiştir²¹.

¹⁹ Veyne v.d. 1987 . 223.

²⁰ Örneğin Termessos Major'de, bkz. Çelgin 1994.

²¹ Işık 1999 : 162-167; Uğurlu 2000 : 369-371.

Mezar yazıtları da, bu özellikleri barındırırlar. Farklı kültür özellikleri olmasına karşın, bu yazıtlarda bölgelere göre belli bir standartlaşmadan bahsetmek çok zordur. Gene de, Anadolu’da yapılan epigrafya araştırmaları, bu mezar yazıtlarında rastlanılan şahıs isimlerinin filolojik köken ve bazı dil özelliklerine göre, bronz ve demir çağı başında Anadolu’da yaşayan türlü halklar ile bağlantılarını ortaya koyabilmektedir²².

Mezar yazıtlarında genel olarak aşağıdaki konulara değinilir:

- 1- Mülkün -mezar ve arsasının- sonsuza dek aile içinde kalacağı belirtilir ve yabancıların kullanımına yasaklanır.
- 2- Mezar anıtına zarar vermek yasaklanır; verenler lanetlenir ve ödeyecekleri cezalar belirtilir.
- 3- Mezar bölgesine bir yabancıнын gömülmesi yasaklanır.
- 4- Mezarın kullanımı ve mezara giriş, ismi belirtilen spesifik kişilerce mümkündür.

Ayrıca mezar sahibinin baba ve soy ismi, vatandaşı olduğu kenti, eğer askerse ait olduğu lejyon, kohort ve katıldığı kampanyalar, ölüm tarihi ve yaşı gibi detaylara da rastlanılmakta; ayrıca mezarı yaptıran kişi veya kurumun gelir düzeyine göre, mezar sahibi ile ilgili bir kabartma, resim, heykel vs. de bulunabilmektedir.

Örnekler:

- 1- Pompeii’den – İtalya: "Laternia Januaria, kireç yakıcısı, 45 yıl yaşadı.²³"
- 2- Silandos’dan, Lydia – Türkiye: "229 yılında, Tatias, öz torunu olan E.....’u, Alexandros öz ‘nu onurlandırdılar. (Bu mezara zarar veren kişi), on iki öfkeli tanrının gazabına uğrasın.²⁴"

²² Bu konu için en önemli çalışma Zgusta 1984.

²³ Kişinin meslek kolu ve ismi (Januaria:ocak ayında doğan) onun bir köle olduğunu gösterir. Lewis ve Reinhold 1966 : 283.

²⁴ Malay 1987 : 61, no 6.

- 3- Anineta'dan, Lydia – Türkiye: "Sostratos ve Attalos ve onların anneleri (olan ve henüz) hayatta (olan) Syntykhe'nin mezarıdır.²⁵"
- 4- Lyon'dan – Fransa "Aramızdan ayrılanların ruhlarına. Masum genç kız Blandinia Martiola'nın ebedi anısına, ki yaşadı sadece 18 yılı 9 ay, 5 gün; Pompeius Catussa, Sequania'lı, sıvacı, karısı için, onunla yaşayan 5 yıl, 6 ay ve 18 gün, bunu inşa ettirdi, henüz hayatta iken ve inşa sırasında burası kutsandı. Sen bunu okuyan kişi, git Apollon Hamamları'nda yıkan, tıpkı benim karımla yaptığım gibi- keşke şimdi de yapabilsem.²⁶"
- 5- Smyrna'dan (İzmir), İonia – Türkiye: "33 yaşında ölen, Hieron oğlu, Kibyra'lı Menophilos (burada yatıyor)²⁷."
- 6- İner Köyü'nden, Katrancı (Ankara'nın hemen batısında), Galatia – Türkiye: "165 yılında (MS. 140); Basilus oğlu Bromios; boule²⁸ tarafından defalarca onurlandırılan. Vasilerim mezarıma her otuz günde bir, yanan bir kandili adak olarak bıraksınlar. Çünkü (bunu yapmazlarsa) lanetlensinler²⁹."
- 7- Beneventum'dan – İtalya: "Publius Marcius Philodamus, Publius'un azatlı kölesi, sıvacı, (bu mezarı) kendisi ve ailesi için inşa etmiştir. Jacunda, en büyük aşkı burada yatmaktadır³⁰."

²⁵ Malay 1987 : 66, no 16, gömülecek kişilerin henüz hayatta iken, boş olarak bu mezarı yaptırtıkları anlaşılmaktadır.

²⁶ CIL cilt XIII, no 1983; Naptali ve Lewis 1966 : 285, yazıt, mezarın hayatta iken boş olarak yaptırılıp, dini ve resmi korunma işlemlerinin başladığını bildirmektedir.

²⁷ Malay 1987 : 67, no 17, yazıttan, Kabalia'daki Kibyra (Gölhisar) kenti vatandaşı olan Menophilos'un, vatanından uzakta Smyrna'da (İzmir) öldüğü anlaşılıyor.

²⁸ Şehir meclisi.

²⁹ Mitchell 1982 : 210-211, no: 2571.

³⁰ CIL, cilt VI, no 11602; Lewis ve Reinhold 1966 : 283.

- 8- Smyrna'dan (İzmir), İonia – Türkiye: "20 yıl yaşayıp ölen Arkhelaos oğlu, Bithynia'nın Nikaia³¹ şehrinden, öğrenci Agathokles (burada yatıyor). Buna (mezara) zarar veren kişi, şehre 500 denarii ceza ödeyecektir³².
- 9- Eriza'dan, Pisidia – Türkiye: "Eğer biri bu mezara bir haksızlık ederse, öfkeli Pisidia Tanrılarına çatsın!³³"
- 10-Saittai'den (Uluköy, Borlu), Lydia, Türkiye: "319³⁴ yılının Hyperbertaios ayının 8'inde, babası Sosias ve annesi Paula, oğulları Artemidoros'u saygıyla andılar. Eğer bir kimse (stele) zarar verirse, tanrıların gazabına uğrasın³⁵"
- 11-Ostia'dan – İtalya: "Aramızdan ayrılanların ruhlarına. Gaius Calpenius Hermes bunu kendisi ve ailesi ve azat ettiği erkek ve kadın köleleri ve onların varisleri, ve karısı Antistia Coetonis için yaptırttı. Bu gömü yeri, başka bir ailenin varisine verilmeyecektir. Hermes, girişin sağına bir oda yaptırttı; dışarıdaki kaldırımın üzerine bir lahit yerleştirtti; ve girişin solundaki duvara, urneler ve ostotekler için nişler açtırttı³⁶."
- 12-Roma'dan – İtalya: "Aramızdan ayrılanların ruhlarına. Gaius Tullius Hesper bu mezarı kendisi için yaptırttı ve onun kemikleri buraya yerleştirilecektir. Eğer her hangi birisi onlara zarar verir veya yerlerini değiştirirse, onun uzun zaman vücut acıları ile yaşamasını ve öldüğünde yeraltı tanrıları tarafından kabul edilmemesini diliyorum³⁷."

³¹ İznik.

³² Malay 1987 : 68, no 20.

³³ Malay 1987 : 68, no 21.

³⁴ Sulla erasına (bölgesel takvim) göre M.S. 234/5 yılı.

³⁵ Tek 1995 : 93-94.

³⁶ CIL., cilt XIV, no 4827; Lewis ve Reinhold 1966: 283.

³⁷ CIL., cilt VI, no 36467; Lewis ve Reinhold 1966 : 283.

- 13-Sinope'den (Sinop), Paphlagonia – Türkiye: "T. Puficius Rufus 75 yıl (yaşadı). Bu lahide, eğer birisi başka bir ceset koyarsa, kendisi mezarsız kalıp, köpeklere ve kuşlara yem olsun³⁸."
- 14-Aquileia'dan – İtalya: "Marcus Vocusius Crescens; Marcus'un azatlı kölesi. Bunu, henüz hayatta iken kendisi ve çok sevgili eşi Vocusia Venera ve oğlu, 3. Praetoria Cohortunda³⁹ görevli 18 yaş 3 ay ve 18 günlük Petronius Vocusianus için yaptırttı. Eğer her hangi birisi bu muhafazayı satmaya, almaya veya kırmaya kalkarsa, Aquileia Belediyesine 20000 sestertii ceza ödeyecek; ihbar eden bunun 4/1'ini alacaktır⁴⁰."
- 15-Ravenna'dan –İtalya: "Gaius Julius Mygdonius, orijini Parthialı⁴¹, doğduğunda hür olan, gençliğinde esir edildikten sonra, Roma bölgesine köle olarak satılan. Talihin yardımı ile vatandaş olduğumda, 50 yaşıma ulaşacağım gün için bir yuva yumurtası⁴² hazırladım. O günden beri yaşlılığıma ulaştım, şimdi ey taş beni mutlulukla kabul et, ve ben de bu hayatın tasalarından kurtulayım⁴³."
- 16-Nikomedia'dan (İzmit), Bithynia–Türkiye: "Siz beni bir ceset olarak görüyorsunuz, yolcular. Benim ismim Apollonis'ti, vatanım ise Apameia⁴⁴; ama kaderler tarafından örülen ağlar yatırdı beni sıkıca bu Nikomedia toprağına. Sekiz kere kazandı atletizm yarışmalarında; ama dokuzuncu boks maçında kaderinin hazırladığı sonu buldu. Gül, eğlen, sen yolcu, ama bil ki sen de öleceksin. Karısı Alexandria bu anıtı onun anısına, onun bıraktığı paradan yaptırttı. Eğer her hangi birisi mezarı bozmaya kalkışırsa,

³⁸ French 1992 : 58, no. 19.

³⁹ Şehir muhafızları birliği.

⁴⁰ CIL, cilt V, no 952; Lewis ve Reinhold 1966 : 283-284.

⁴¹ İran. Roma-Parth savaşları sırasında esir düşmüş olmalı.

⁴² Mezarı kuş yuvasındaki yumurta olarak tasvir ediyor.

⁴³ CIL, cilt XI, no 137; Lewis ve Reinhold 1966 : 284.

⁴⁴ Dinar İlçesi.

hazineye 2500 denarii ödeyecektir⁴⁵."

17-Roma'dan –İtalya: "Yaşadım ailemin sevgisi ile, yaşamı terkettim bakire olarak.

Burada yatıyorum, ve küller halindeyim, ve bu küller de toprak,
Ama toprak tanrıça ise, ben tanrıçayım, ölmedim.

Yalvarıyorum sana yabancı, rahatsız etme kemiklerimi.

Mus, on üç yıl yaşadım⁴⁶."

18-Roma'dan –İtalya: "Burada yatan çocuk, soylu ve onurlu Optatus'dur. Küllerinin menekşelere ve güllere dönüşmesi için ve artık annesi olan toprağın, hayatta hiç bir kimsenin üzerinde yük olmayan bu çocuğun üzerinde hafifçe uzanması için dua edeceğim⁴⁷."

19-Sardis'ten, Lydia – Türkiye:

"Hermogenes'in kızı Menophila'yı halk onurlandırdı.

Onun dürüstlüğünü ve güzelliğini bu taş açıklar,

Mısırlar ise kimliğini, Menophila'yı dile getirir.

Neden işlenmiştir bu stel üzerine bir zambak,

Kitap, 'A' harfi, sepet ve de bir çelenk?

Kitap bilgeliğini, başının üzerindeki çelenk, resmi bir görevi olduğunu simgeler,

Bir (A) sayısı, ailenin tek çocuğu olduğunu,

Sepet, erdemli kişiliğini,

Çiçek ise, kaderin onu açmadan solup götürdüğünü gösterir.

Toprak onu yavaşça örtüp sarsın.

Senin gibi böylesine bir varlığın ardından her zaman gözyaşı,

Dökecek insanlar bulunacaktır⁴⁸."

⁴⁵ Robert 1946 : 119 ; Lewis ve Reinhold 1966 : 284.

⁴⁶ CIL, cilt VI, no 14672 ; Lewis ve Reinhold 1966 : 284.

⁴⁷ Toynbee 1971 : 37.

⁴⁸ Karagöz 1984 : 11.

20-Roma'dan, İtalya: "Aramızdan ayrılanların ruhlarına. Cerellia Fortuna, sevgili karısı, onunla kırk sene şikayet etmeden yaşayan, için Marcus Antonius Encolpus bunu yaptırttı⁴⁹...

Bu yazıyı okumadan geçme, ey yolcu,
Ama önce dur, dinle, öğren, sonra yoluna koyul.
Hades'te tekne falan yok, ne de kayıkçı Kharon,
Ne bakıcı Aeakus, ne de Kerberus köpeği.
Aşağıda bulunan bütün biz ölüler,
Sadece kemik ve kül olduk, başka hiçbir şey değil.
Sana doğruyu söylüyorum yolcu, şimdi yoluna koyul,
Ölü olsam bile sana düşük çeneli görünmiyeyim⁵⁰..."

21-Roma'dan - İtalya: "Aramızdan ayrılanların ruhlarına. Titus Flavius Martialis burada yatmaktadır. Ne yediysen ve içtiysen, burada benimle beraber; lakin ardımda bıraktığım diğer şeyler sonzuza dek gitti artık⁵¹."

22-Termessos Major'den (Güllük Milli Parkı, Antalya), Pisidia – Türkiye:

"...Rhodope('nin) mutluluğu(ydu O) ...
diye çağırırlardı sevimli Stephanos'u, onunla oynayanlar,
Saklıyor içinde (bu mezar) birdenbire ölümün alıp
götürdüğünü,
Kaybolup giden köpek Stephanos'un mezarı bu,
Ağladı O'na Rhodope ve insan gibi gömdi O'nu,
Ben, köpek Stephanos, yaptırdı Rhodope mezarımı⁵²."

⁴⁹ Encolpus ve Fortunata, Latin yazar Petronius'un Satyricon isimli komedi eserinde de geçmektedirler. Eğer aynı kişiler ise, mezar sahipleri hancılıkla uğraşıyorlardı.

⁵⁰ CIL, cilt VI, no 14672; Lewis ve Reinhold 1966 : 284-285.

⁵¹ CIL, cilt VI, no. 18131; Lewis ve Reinhold 1966 : 286.

⁵² Çelgin 1994 : 177, bu yazıt, antik çağda oldukça nadir olan, hayvanlar için yapılmış bir mezar olması açısından önemlidir.

III - Roma'da Ölü Gömme Kanunu:

Aşağıdaki metin, Paulus isimli MS. 3.yy.da yaşamış Latin yazarının "Düşünceler" (I. XXI) adlı kitabından kısaltılarak alınmıştır. Roma'da ve İmparatorluğun pek çok yerinde geçerliliği olan bir kanun metni üzerine, yazar kendi fikirlerini de ekleyerek tartışmaktadır. Özellikle Anadolu'da, koloni statüsünde olmayan şehirler kendi iç kanunlarına göre yönetilmekte olduklarından, bahsi geçen kanun metninin farklılıklarla uygulanmış olması gerekmektedir. Örneğin Likya bölgesinde, pek çok şehrin içinde de mezarlara dağınık olarak rastlanılmaktadır⁵³. Demek ki ilgili kanunun bu konuyu ilgilendiren kısmı bu bölgede pek geçerli değildi. Gene de, mezarlara ve ölüme Romalı bakış açısını yansıttığından ilginç bir metin olarak buraya eklenmiştir.

"Şehrin içine bir cesetin sokulmasına izin verilemez⁵⁴ ; bu yapılırsa şehrin kutsal yapıları kirlenecektir; ve buna karşı davranan her hangi bir kişi geçikilmeden cezalandırılmalıdır. Bir ceset, her hangi bir şehrin surlarının içinde yakılmamalı veya gömülmemelidir.

Vücutu gömüye hazırlamak için soyan veya gömüyü beklerken bekleten kişi, eğer güneşin ışınlarının bu bedene dokunmasına izin verirse kutsallığa ihanet edecektir⁵⁵; bu yüzden, eğer bu kişi yüksek

⁵³ Bkz. Uğurlu 2000.

⁵⁴ Bu kuralın ayrıcalıkları vardı; örn. Julius Caesar'ın, İmp. Markus Antonius'un vs. bedenleri Roma'nın merkezindeki Forum Romanum alanında yapılan törenlerle defnedilmişlerdir. Yani, devlet başkanı gibi önemli kişilerin resmi tören sıfatını taşıyan cenazeleri şehir içinde yapılabiliyor ve pek çok kentte şehir merkezlerinde rastladığımız anıtsal Heroon yapıları içinde, şehir alanı içine defnedilebiliyorlardı. Bu son hususta ata kültürünün bir devamlılığı izlenebilir. Devleti kurtaran önemli kişilerin mezarları, şehir alanına yerleştirilerek, vatani korumaları da sağlanmaktadır. Peleponnessos savaşları sırasında Spartalılara karşı ağır yenilgiler alan Atinalıların şehri koruması için mitolojik kahraman Theseus'un kemiklerini Atina'ya getirterek şehir içindeki görkemli bir binaya gömmeleri hadisesinde bunun öncülü görülebilir.

⁵⁵ İlyada'da Patroklos'u öldürdüğü için nefret ettiği Hektor'un cesedini, Akhilleus soyarak gündüz vakti güneşin altında arabasına bağlayıp sürüklemişti. Böylece ölünün ruhunu aşağılıyordu. Buna kızan tanrılar, onun da ölümünü hazırlamışlardır.

mertebeden biri ise bir adaya sürülmelidir; aşağı tabakadan biri ise madenlere çalışmaya sürülmelidir⁵⁶. Bir mezarın kutsallığını kirleten veya mezardan eşya çalan kişiler gene rütbelerine göre adaya sürülmeli veya madenlere gönderilmelidir. Her hangi biri kendisinin olmayan bir mezarı açar ve oradaki ölünün yerini değiştirir veya başkasını gömürse, kutsallığa ihanet etmiş sayılmalıdır.... Bir mezarın üzerindeki yazıtı biri silerse veya bir mezar heykelini devirirse; ya da mezardan bir taş dahi alırsa kutsallığı çiğnemiş sayılmalıdır. Bir lahite veya mezar odasına bir beden yerleştirilmiş ise, başka bir beden konmamalıdır⁵⁷; bunu yapan dine ihanetle cezalandırılmalıdır.

Ana-babalar ve 10 yaşın üzerindeki çocuklar için bir sene yas tutulmalıdır; 3 yaşına kadar bebekler, yaşadıkları her yıl için bir ay; bir koca için 10 ay; altıncı dereceye kadar yakın hısımlar için 8 ay yas tutulmalıdır. Bunlara uymayanlar resmi aşağılanmaya cezalandırılmalıdırlar⁵⁸. Yasta olan kişiler eğlence amaçlı davetlere katılmamalı; süslenmemeli; beyaz ve mor elbiseler⁵⁹ giymemelidirler.

Cenaze sırasında yapılan bütün harcamalar, geride bırakılan mülkten en öncelikli borç olarak kesilmelidirler⁶⁰."

IV-Mezarlara Saygısızlık Ve Cezalar:

Yukarıdaki bazı mezar yazıtı örneklerinde, mezarın korunması için alınan önlemler ve mezara zarar verilmesi halinde ödenecek cezalar

- ⁵⁶ Ağır şartların egemen olduğu Roma dönemi maden ocaklarında çalışmak en aşağılık iş kolu idi ve yalnızca köleler bunu yapıyordu. Madene sürülmek idamdan bir aşağı ağır cezadır.
- ⁵⁷ Burada izinsiz yapılan eylem kastediliyor. Aile mezar odaları ve lahitlerinde pek çok birey gömülmüş halde ele geçmektedir.
- ⁵⁸ Infamia; yani resmi aşağılanma, suç işleyen Roma vatandaşlarının örneğin ordudan atılma; memuriyetten atılma ve saygın olmayan bir işte çalışmaya (aktörlük!, fahişelik gibi) zorlanması şeklinde uygulanırdı.
- ⁵⁹ Mureks tipi deniz kabuklarından elde edilen mor boya ile boyalı elbiseler o kadar pahalı idiler ki, Geç Roma döneminden itibaren kullanımları, imparator ailesi dışında yasaklanmışlardır. İmparator olma anlamındaki "erguvan kuşanma" ve soylu olduğunu belirtmek için "erguvan içinde doğma" değişimleri bu yıllardan kalmadırlar.
- ⁶⁰ Lewis ve Reinhold 1966 : 546-547.

ve tanrıların gazabını içeren lanetleri görmüştük. Burada mezar tahribatına karşı bir yasayı inceleyeceğiz.

Tarih taşımayan bu metin, bir imparatorluk kararnamesinin kopyası olup, İmp. Augustus çağından, MS. 50/100 yıllarına kadar farklı tarihlere konmaktadır. Metinde, mezarlara saygısızlık ölümle cezalandırılacağı duyurulmaktadır. Roma kanunlarına göre, bu suç, MS. 2. yy. sonlarına kadar topluma karşı işlenmiş en ciddi suç olarak varlığını korumuştur. Hellenistik dünyada, yani Roma İmparatorluğu'nun doğusunda, aslında bu suç ağır para cezasına tabidir. Ama burada açıkça görüldüğü gibi, Roma yasası değiştirilmeden⁶¹ doğuya adapte edilmiştir. İmparatorlar, M.S.ki ilk iki yüz yıl boyunca doğu eyaletlerini mümkün olduğunca kendi geleneksel yönetim sistemleri içinde, Roma Cumhuriyet politikasını takip ederek, hür bırakmışlardır. Bu örnekte, imparator özel bir yerel durum karşısında karar vermektedir. Bu yerel olayın örneği, M.S. 8 yılında, Samaritanlarla, Yahudiler arasında kopan şiddet olayları sırasında iki tarafın da birbirlerinin mezar alanlarını tahrip etmesinde görülebilir. Bu karar da, yerel yasanın cezai maddesi kuvvetlendirilerek mezar tahribatının genelleşmesi engellenmek istenmektedir⁶².

"Caesar'ın emri: ataların kültü veya çocuklar veya akrabalar için hazırlanan mezar ve binaların sonsuza dek rahatsız edilmeden muhafaza edilmeleri benim arzumdur. Eğer her hangi birisi, birinin bunları tahrip ettiğini veya her hangi bir şekilde gömülmüş ölünün dışarı atıldığını, veya varislerin rızaları olmadan başka yerlere naklettiğini, veya mezar taşları yada her hangi diğer taşların alındığını bildirirse, bu suçlunun ölümlerine zarar vermek suçundan tıpkı tanrılara karşı işlenen suçlar gibi yargılanmasını emrediyorum. Gömülen ölü, gelecekte daha fazla saygı ile korunmalıdır. Hiç kimsenin onları rahatsız etmesine asla mücadele edilmemelidir. Eğer biri bunu

⁶¹ Roma İmparatorluğu resmi politikası olarak, Roma vatandaşlığı taşımayan (ki MS. 3.yy. öncesinde imparatorluk nüfusunun %90'ı) halk toplulukları, şehir veya kabile sistemi içerisinde kendi kanunlarına tabidirler, ancak imparatorluk çıkarlarına uymayan durumlarda, eyaletlerdeki resmi Roma görevlileri müdahale etmektedirler. Buna karşılık son söz her zaman İmparatora aittir.

⁶² Lewis ve Reinhold 1966 : 35.

yaparsa, mezarın kutsallığını çiğnemekten ölüm ile yargılanmalıdır⁶³."

Bu yazıtta özellikle dikkati çeken iki husus, ölümler kültürü ve mezarın kutsallığına değinilmesidir. Nekropoller ve Heroonlar, her antik kentin en dikkat çekici yapı örnekleridir. Roma İmparatorluğu döneminde özellikle Anadolu'da bu yapı tipleri giderek tapınak mimarisini kendilerine adapte etmişler ve böylece benzerlik vurgulanmak istenmiştir.

V - Mezar Dernekleri:

Roma İmparatorluğu kentlerinde varolan bir organizasyon tipi, halkın meslek veya din loncalarına bölünerek şehir politikasında gruplar halinde rol almaya başlamalarıdır. Özellikle tiyatroların toponym⁶⁴ yazıtlarında sık sık bu loncaların isimlerine rastlanır. Bu lonca ve derneklerin içinde en önemli gurubu mezar dernekleri oluşturur. Bir hami tanrı adına organize edilen bu dernekler, ayda bir toplanırlardı, dernek aza ücretlerinin toplanması için özel tatilleri ve festivalleri vardı ve sık sık dini törenler ve toplu yemekler düzenlerlerdi. Çoğu zaman aynı işi yapan kişileri bir araya getiren mezar derneklerinin, diğer meslek loncalarından farkı, bunların meslek standartları, ücretleri ve pazar politikası saptamak gibi amaçlarının olmamasıdır. Mezar dernekleri, sosyal birer kulüp olup, bağımsız veya köle, her zenginlik seviyesinde kitlelerin bir araya geldikleri, ve yaşamda dostluklar kurabilecekleri gibi, ölümlerde de düzgün bir gömüyü garanti edebilecekleri topluluklardı⁶⁵.

Anadolu'da ele geçen Roma İmparatorluk dönemi yazıtlarında oldukça fazla sayıda meslek loncasının yanısıra, mezar derneklerinin de adları geçmektedir. Anadolu'da bu dernekler birebir şehir yönetimine tabi olup, şehir kanunlarına göre nizamnamelerini saptarlardı. Nekropol alanlarında, bu derneklere yardım olarak veya dernek kasasından satın alınarak, şehir arazisinden alanlar tahsis edilirdi. Bazı dernekler, mezarların korunması amacıyla, şehir kolluk kuvvetlerine ek olarak bekçi

⁶³ SEG. cilt VIII, no 13; Lewis ve Reinhold 1966 : no 8, 35-36.

⁶⁴ Antik tiyatrolarda, oturma yerlerinin kimlere ait olduğunu gösteren graffiti yazıtlar.

⁶⁵ Lewis ve Reinhold 1966 : 272; Veyne et. al. 1987 : 191.

tutulması ve bunların ücretlerinin kasadan ödenmesi; mezarlarda rutin olarak mezar şöleni verilmesi ve libasyonda bulunulması ile de yükümlü idi. Bazen şehir meclisi tarafından onaylanarak, mezarlara zarar verilmesi halinde ödenecek yüksek meblağlardaki cezaların dernek kasasına ödenmesi ve bu paralar ile mezarın tekrar inşası yada tamiratının sağlanması da yükümlülük alanlarına giriyordu.

Ephesus, Pergamon gibi büyük kentlerde binlerce kişiye ulaşan üye sayılarına sahip bu derneklere başkanlık etmek oldukça prestijli ve çok talibi olan bir işti. Bazı Anadolu şehirlerinde aynı anda aktif olan onlarca derneğin ismi saptanmıştır.

Aşağıdaki uzun yazıt MS. 136 yılına tarihlenmiş olup, İtalya'da Lanuvium kentinde ele geçmiş ve bugün 7212 no ile Dessau Müzesinde bulunmaktadır. Metinde bir mezar topluluğunun nizamnamesi bulunmaktadır.

"Lucius Ceionius Commodus ve Sextus Vettulenus Cívica Pompeianus'un konsüllükleri sırasında, Mayıs 28.

Lanuvium'da, Antinous Tapınağı'nda⁶⁶, yöre patronisi⁶⁷ Lucius Pompeius'un bize⁶⁸, Diana⁶⁹ ve Antinous müritlerinin quinquennalis⁷⁰'i olarak, onlara vermek üzere büyük gönül zenginliği ile söz verdiği, 15000 sestertii⁷¹'nin faizi olan 400 sestertii'yi Diana'nın doğum günü 13 Ağustos'ta ve 400 sestertii'yi Antinous'un doğum günü 27 Kasım'da sunacaktır; ve onlar tarafından kararlaştırılan nizamnamenin aşağıda kaydedildiği şekilde Antinous Tapınağı'nın

⁶⁶ Antinous, Bithynia'lı bir genç olup, İmparator Hadrianus'un gözdesi idi. İmparator'un Mısır gezisinde, Antinous'un Nil Irmağına düşüp ölmesi ile, Hadrianus tarafından erkek güzelliği ve aşk tanrısı Adonis ile özdeş bir tanrı ilan edilmiş ve adına pek çok yerde Antinopolis isminde şehirler ve tapınaklar kurulmuştur.

⁶⁷ Burada toprak ağası anlamında ise de, belediye başkanını işaret etmektedir.

⁶⁸ "bize söz verdiği üzere" diye tamamlanabilir.

⁶⁹ Artemis'in Latince karşılığı; burada Antinous kültürünün, Artemis kültürü ile birleştirildiği anlaşılıyor.

⁷⁰ Derneğin beş yıllık süre için seçilen başkanı

⁷¹ Sestertius: Roma bronz para birimi. Bir gümüş denarius'un 4/1'i ve altın aureus'un 100/1'i. 4 Aes'e eşit. Shubert 1984 : 6

tetrastyle'sinin altına yazdırılmasını üstlenecektir.

Marcus Antonius Hiberus ve Publius Mummius Sisenna'nın konsüllüğünde⁷² 1 Ocak; Diana ve Antinous Müritleri Derneği kurulmuştur. 3.kez şehir magistratı⁷³ seçilmiş olan, Quirine kabilesinden Lucius oğlu Lucius Caesennius Rufus'un hamiliğinde.

Roma Halkı Senatosu Kararı:

Cenazeler için aidat ödeyen kişilerin ayda bir kez kuracakları dernek çatısı altında toplanmalarına izin verilmiştir⁷⁴.

Bunun İmparator Caesar Traianus Hadrianus Augustus ve bütün imparatorluk ailesi, bizler, ve derneğimiz için kutlu ve sürekli olması dileğiyle. Ölülerimizin en uygun ve saygıdeğer şekilde aramızdan uğurlanması için gereken her şeyi en iyi şekilde yapabilmemiz dileğiyle. Bunun için hepimiz katkıda bulunmalıyız ki, derneğimiz uzun yıllar yaşasın. Sen, bu derneğe üye olmak isteyen yeni biri isen, bu kuralları dikkatlice oku ki, ne sen, ne varisin şikayetçi olmasın.

Dernek Nizamnamesi:

Oy birliği ile kabul edilmiştir ki bu derneğe üye olan herkes giriş ücreti olarak 100 sestertii ve bir amphora dolusu iyi şarap sunacaktır ve aylık ücret olan 5 aes'i ödeyecektir. Birbirini takip eden altı ay boyunca aidatlarını ödemeyen kişiler ve toplum tarafından terk edilenler⁷⁵, vasiyetlerinde düzenlemiş olsalar bile⁷⁶, gömülme isteklerinin dikkate alınmayacağı oy birliği ile kabul edilmiştir. Üyelerimizden birinin ölümü halinde, cenaze için dernek kasasından 300 sestertii'nin tahsis edilmesine ve bunun 50 sestertii'sinin cenazeye

⁷² M.S. 133

⁷³ magistrat: şehir yönetiminde yüksek rütbeli görevli. Vergi toplayıcısı, yargıç vs. gibi görevlerin her biri. Burada şehir meclis başkanı.

⁷⁴ İmparatorluğun, dernekler kanunundan alıntı yapıyor.

⁷⁵ Ağır ceza alan suçlular.

⁷⁶ Eksik kalan aidatların ödenmesini mirasçılarına vasiyet etmiş olsalar bile.

katılanlara⁷⁷ ateş başında⁷⁸ dağıtılması karara bağlanmıştır.

Eğer üye, şehirden 20 milden uzakta ölürse, ve derneğe haber verilirse, seçilecek üç dernek temsilcisinin giderek cenazeyi organize etmelerine karar verilmiştir; bu kişilere derneği temsil edeceklerinden dolayı güvenilmektedir, ancak eğer bir aldatmaca içine girerlerse⁷⁹ 4 katı ceza ödeyeceklerdir. Bunlara cenaze ücreti verilecek ve ayrıca yol masrafları için her birine 20 sestertii ödenecektir. Ama eğer, üye 20 milden fazla uzakta ölürse ve derneğe haber vermek imkansız ise, cenaze masrafları ve diğer masraflar, dernek kanununa göre onu gömen kişinin 7 Roma vatandaşı tarafından imzalanmış şahitlik belgesi getirmesi halinde, bu kişiye ödenecektir. Dernekte muhafaza edilecek vasiyetname içinde ismi zikredilmeyen hiç bir çocuk, akraba, efendi⁸⁰, karı ya da sevgili dernekten hak talep edemez. Üyenin ölümü halinde cenazesinin nasıl olacağına quinquennalis ve diğer dernek üyeleri karar vereceklerdir.

Eğer bu derneğin köle statüsünde bir üyesi ölürse ve sahibi, cesedi vermez ise, adına, geçerli bir cenaze töreni dışarıdan yapılacaktır.

Eğer her hangi bir üye, kendi yaşamına kendisi son verirse cenaze töreni yapılmayacak, hakları dikkate alınmayacaktır.

Köle statüsünde bir üye azat edilirse, derneğe bir amphora dolusu iyi şarap sunacaktır.

Takvimde sıralanan her hangi bir hür üye, dernek için yapacağı toplu yemek sırası geldiğinde bunu düzenlemezse, 300 sestertii ceza ödeyecek ve sıradaki diğer kişi bu yemeği düzenleyecektir. Sırasını atlatan önceki üye, sonraki an yemek vermek zorundadır.

Toplu yemekler takvimi şu şekilde kararlaştırılmıştır: 8 Mart,

⁷⁷ Akraba olmadığı halde cenazeye katılarak, ağlamak, dövünmek gibi işleri yapan bir meslek gurubu vardı. Cenazenin başarısı, katılanların nasıl yasta olduklarını gösterme limitleri ile taktir ediliyordu. Burada, paranın bu profesyonel cenaze oyuncularını tutmak için verileceği kastediliyor.

⁷⁸ Kremasyon sırasında.

⁷⁹ Sahte ölüm, veya cenazeye katılmış gibi yapıp parayı iç etme.

⁸⁰ Kölenin sahibi. Roma İmparatorluğunda kölelerin mülk edinme, kendi kölelerine sahip olma, kendi adlarına ticarete atılma ve derneklere üye olma hakları vardı. Azat edildikten sonra vatandaşlık hakkı da alabilen bu köleler Roma yönetiminde de önemli rol oynamışlardır.

Caesennius⁸¹'un doğum günü..... babasının doğum günü; 27 Aralık, Antinous'un doğum günü; 13 Ağustos, Diana ve Derneğin doğum günü; 20 Ağustos, Caesennus Silvanus ve kardeşinin doğum günü;Cornelia Procula, annesinin doğum günü; 14 Aralık, Caesennius Rufus, bölge patronisi'nin doğum günü.

Yemek düzenleyen kişiler, her aktivite için dördü bir arada olmak üzere seçilecek ve her biri birer amphora iyi şarap ile, katılacak her üye için 2 aeslik⁸² ekmek yeterli sardunya, bir mekan ve hizmet ile sıcak su sağlamakla yükümlüdür.

Quinquennalis seçilen her hangi bir üyenin, bu görev süresince, yemek yükümlülüğünden muaf olması karara bağlanmıştır. Dernek sekreteri ve mesajcının⁸³ her dağıtımda bir buçuk pay almalarına kara verilmiştir.

Quinquennalis görevini dürüstçe yürüten her üye, onurlandırılmaları amacıyla bundan böyle her dağıtımda bir buçuk pay alacaklardır.

Yemek sırasında hiç bir üyenin iş konuşmaması veya şikayette bulunmaması kararlaştırılmıştır; ki barış ve huzur içinde kutlu günde eğlenelim.

Rahatsızlık yaratan her üyenin 4 sestertii ile; kavga çıkartan üyenin 12 sestertii ile; yemek sırasında Quinquennalis'e saygısızlıkta bulunan üyenin 20 sestertius ile cezalandırılması uygun bulunmuştur.

Quinquennalislik sırasında, bu kişi, tütsü ve şarap ile dini töreni düzenleyecek, çalıştığı anlarda beyaz giysi giyecek ve Diana ile Antinous doğumgünü törenleri öncesinde dernek üyelerinin temizlenmeleri için hamamda yağ sağlayacaktır⁸⁴."

Bu örnek, bilinen en tam dernek nizamnamesi örneğidir. Benzer kurallar içeren dernek nizamnameleri Anadolu'da da ele geçmektedir. Kurallar bölgeye ve şehir yasalarına göre farklılıklar içermekte, bazı

⁸¹ Derneği kuran, ismi yukarıda geçen kişi.

⁸² Roma İmparatorluğu'nda ekmek fiatları buğday, çavdar vs. kalitesine göre değişkenlik göstermekte idi.

⁸³ Resmi görevlinin temsilcisi.

⁸⁴ CIL cilt XIV, no 2112; Lewis ve Reinhold 1966 : no 70, 272-275.

mezar dernekleri, şehirde düzenlenecek spor karşılaşmalarını üstlenme, şehre resmi yapılar vakfetme gibi önemli görevleri de üstlenmişlerdir.

Aşağıdaki yazıt, Lidya Bölgesinde, Saittai kentinde ele geçmiş olup, adı geçen ketenciler birliği, muhtemelen bu şehirde organize olmuş bir ölüm derneğini işaret etmektedir.

"277 yılı (Ms. 192/193), Artemisios ayının 16. günü, Ketenciler Birliği, 30 yaşında ölen Eutykhis oğlu Stratoneikos'u onurlandırdı⁸⁵."

VI-Roma Dönemi Vasiyetleri:

Roma İmparatorluk dönemi vasiyetname örnekleri, mezar yapılarına yazıldıkları veya Mısır gibi kurak yerlerde papirüsler üzerinde, oldukça fazla sayıda örnek ile bilinmektedir. Aşağıda, özellikle mezar binası ve cenaze törenine değinen bir örnek ele alınmıştır.

Roma kanunları uyarınca, imparatorluk içinde yaşayan her vatandaş Latince olarak ve şahitler huzurunda vasiyetini düzenlemekle mükellefti. MS. 3. yy.da İmp. Karakalla'nın çıkarttığı Constitutio Antoniniane kanunnamesine⁸⁶ göre imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan her hür kişinin vatandaşlık hakkı kazanması ile, doğu eyaletlerinde Grekçe vasiyetler de düzenlenmeye başlanmıştır⁸⁷.

Aşağıdaki yazıt erken MS. 2. yy.a ait olup Fransa'da Langres'te ele geçmiştir.

"... kendi hatıram için inşa ettirmeye başladığım mezar binasının, bıraktığım plana göre tamamlanmasını istiyorum: önünde bir eksedra⁸⁸ üzerinde en az 5 ayak yüksekliğinde, oturarak gösterildiğim, en iyi kalite ithal mermerden veya tablet kalitesinde bronzdan heykelim konacaktır. Eksedranın ucuna bir koltuk ve iki tarafına ithal taştan oturma sırası yapılacaktır. Hatıram için yapılan bu anıtın açıldığı günlerde buraya serilecek örtü ve yastıklar iyi kalite olacaktır. Binanın önüne en iyi Luna

⁸⁵ Malay 1987 : 67, no 18.

⁸⁶ Bu kararname için bkz. Çelgin 1990.

⁸⁷ Lewis ve Reinhold 1966 : 277.

⁸⁸ Çoğunlukla yarım ay planlı, mezarların ve tapınakların çevresine yerleştirilen sekiler.

mermerinden⁸⁹ ve yüksek kalite heykeltraşlık ile bezeli bir sunak konacaktır. Bu binanın kapısı Luna taşı ile, rahatlıkla açılacak ve tekrar kapatılacak şekilde örtülecektir.

Bu binanın ve çevresindeki çiçek bahçelerinin bakımı azatlı kölelerim Philadelphus ve Verus tarafından üstlenilecek, tamirat ve bakım masrafları için onlara para ödenecektir; bunların ve tutacakları yardımcılarının her birine senelik 60 modii⁹⁰ ve giyimleri için 30 denarii ödenecektir. Eğer ölüm veya başka nedenle bu görevden ayrılırlarsa yerlerine yenileri atanacaktır. Bunların hepsi, yeğenim Aquila ve onun varisleri tarafından karşılanacaktır.

Binanın dışına, binanın zamanlarında inşa edildiği magistratların adları, kaç sene yaşadığım ve adım, sanlarım ve onurlarım yazılacaktır. Eğer bu binaya ya da çevresindeki bahçeye 1000 ayak yakınlıkta bir yere başka bir adam ya da kadın kreme edilir, gömülür, yerleştirilir... ise, ve yukarıda yazılan diğer şeyler de bir aksama olur ise varislerim bunlara engel olmakla yükümlüdürler. Bu gömü yeri benim tarafımdan sonsuzluk için yapılmıştır; hiç kimse onu kullanma veya bozma hakkına sahip değildir. Buraya, ancak bakım için gelecek kişiler, bu alana.... yürüyerek, araba veya tahtirevan ile girebilirler,

Eğer bu bahçeler ve mezar içine başka biri gömülür veya anıt yaptırmaya kalkar ise varisim Sextus Julius Aquila ve onun varisleri buna engel olacaktır. Mezara zarar veren olursa Lingones şehir hazinesine 100.000 sestertii ceza ödeyecektir.

Ayrıca, bütün azatlı kölelerim, ailemden hayatta olanlar ve bu vasiyette geçen diğer kişiler ve onların varisleri, hepsi her sene, bıraktığım (miktar) para ile hatıra sunulmak üzere içki ve yiyecek temin edecek ve mezar önünde ve Litavicrar⁹¹'da adaklarda bulunacaklardır. Bu törenin düzenlenmesi için aralarından birisini seçeceklerdir ve bu kişi gerekli parayı hesaptan çekme hakkına sahip olacaktır. Sunağımda bu töreni her Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarının ilk gününde tekrar edeceklerdir.

⁸⁹ Kuzey İtalya'da çıkarılan yüksek kaliteli beyaz Carrara mermeri.

⁹⁰ Modius: Roma tahıl ağırlık birimi. = kileye yakın ağırlıkta.

⁹¹ bir tapınak olmalı.

Cenazemin düzenlenmesini, gerekli ihtiyaçlarının tamamlanmasını, mülkümün, arazilerimin, binalarımın ve bıraktığım diğer şeylerin idaresini yeğenim Sextus Julius Aquila, Macrinus oğlu Reginus ve Dumnedorix oğlu Sabinus⁹²'a , katibim ve azatlı kölem Priscus'a bırakıyorum. Ölümümünden sonra bunların hepsinin gerekli idare ve ihtiyaçlarını üstlensinler.

Ayrıca benimle beraber bütün av techizatım, ki kancalar, kılıçlar, av bıçakları, ağlar, çadırlar, korkuluklar; yıkanma malzemem, tahturevanım, sedir ağacından koltuğum, bütün tıp ve bilim aletlerim; Liburnia'da yaptırttığım kayığım yakılsın. Fildişlerim, değerli işlemeli kumaş elbiselerim (yazıtın bundan sonrası kayıptır)⁹³

Yukarıdaki yazıtta yer alan vasiyetname ile, mezar binasının inşasından, düzenlenecek anma törenlerine, bakımına ve diğer ihtiyaçlarına yönelik masrafları karşılamak üzere mezar sahibi tarafından bir hesap açtırıldığı anlaşılmaktadır. Yaşarken inşasını büyük ölçüde tamamlattığı yapının eksiklerinin giderilmesini vasilerine bırakmaktadır. Mezarın korunması için emir vermekte ve oldukça yüksek bir meblağ ceza tayin etmektedir. Yazıtın en ilginç kısmı, ölü ile beraber kremasyon sırasında yakılacak malzemenin listesidir. Buradan anlaşıldığı kadarı ile mezar sahibi, yaşarken severek kullandığı techizat ve eşyanın kendisi ile beraber Hades'e yollanmasını arzulamaktadır.

Yazıtın eksik kısmında, bu vasiyetin yazılmasına şahit olanlar ve vasiyetin nerede saklanacağına ilişkin hüküm ve imzalar yer almalıdır. Grekçe vasiyetlerde ise onu kopyalayan memurların noter tastikli damgaları belgeye eklenmekte idi.

VII - Sonuç:

Roma döneminin bugün müzelerimizi dolduran ve antik kentleri süsleyen mezar taşları ve mezar yapıları, dönemin karmaşık toplumsal yapısının bir aynasıdır. Burada ele aldığımız mezarların sahipleri ve taşlardaki dizeleri yazanlar, bazen dönemlerinin önemsiz kişileri idi.

⁹² Bu son ikisi adlarından anlaşıldığına göre, henüz vatandaşlık hakkı alamamış Galyalılardır.

⁹³ CIL cilt XIII, no 5708; Lewis ve Reinhold 1966 : no 71, 277-279.

Ama, iki bin sene öncesinin bu belki basit insanların, ölüm karşısındaki tavırları, günümüze dek uzanan uygarlık gelişiminin temelleri arasında ne kadar önemli yer tuttıklarını gösterir. Antik çağ insanı ile, günümüz insanı arasında, aslında bir fark yoktur; kaygıları ve duyguları aynıdır.

BİBLİYOGRAFYA

ANTİK YAZARLAR

Apuleius;

Lucius Apuleius, *Metamorphosis* –The Golden Ass, İngilizce’ye çeviren: Robert Graves, The Penguin Classics, Edinburgh, 1950.

Lukianos;

Samasotalı Lukianos, Seçme Yazılar, I-II-III, Türkçe’ye çeviren: Nurullah Ataç, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Paulus;

Paulus, *Opinions*, Kısaltarak İngilizce’ye çeviren: Naphtali Lewis ve Meyer Reinhold, *Roman Civilization, Sourcebook II: The Empire içinde s. 546-548*, New York, 1966.

Vegilius;

Publius Vergilius Maro, *Aeneas*, çeviren: İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yayınları, İstanbul, 1995.

MODERN ÇALIŞMALAR

CIL;

Corpus Inscriptorum Latinarum serisi, cilt I-XVI, 1857-1950, Londra, Roma, New York, Berlin, 1857-1950

ÇELGİN, Güler;

"Constitutio Antoniniana'nın Termessos'daki Etkisi ve Kentteki Yazıtların Tarihlenmesindeki Önemi", Anadolu Araştırmaları, No: 12, s. 171-182, 1990.

ÇELGİN, Vedat;

"Termessos ve Çevresinde Nekropol ve Epigrafya Çalışmaları: 1975-1991 Yılları Arasında Yapılan Çalışmaların Toplu Sonuçlarına Kısa Bir Bakış", Anadolu Araştırmaları, No: 13, s. 153-177, 1994.

DÜRÜŞKEN, Çiğdem;

Roma'nın Gizem Dinleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000, İstanbul.

DAVID, French;

"Sinopean Notes 3", Epigraphica Anatolica, no: 19, s. 45-60, lev. 10-12, 1992

IŞIK, Fahri;

"Patara 1997", XX. Kazı Sonuçları Toplantısı, cilt II, s. 159-178, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

KARAGÖZ, Şehrazat;

Anadolu'dan Mezar Stelleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1984.

MALAY, Hasan;

Epigrafi (Yazıtibilim), Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1987.

- MAMA;** Monumenta Asiae Minoris Antiqua serisi, cilt I-VIII, Manchester, 1928 – 1962. Mitchell 1982
- STEPHEN, Mitchell;** Regional Epigraphic Catalogues of Asia Minor II: The Inscriptions of North Galatia, British Archaeological Reports and British Institute of Archaeology joint publication, Londra, 1982.
- LOUIS, Robert;** Hellenica, cilt III, Paris, 1946. Lewis ve Reinhold 1966.
- NAPHTALİ, Lewis ve MEYER, Reinhold;** Roman Civilization, Sourcebook II: The Empire, Harper Torchbooks, New York, 1966.
- HELMUT, Schubert;** Römische Fundmünzen aus Nida-Hedernheim, Archaologische Reihe, Museum Vor- und Frühgeschichte Frankfurt am Main, Frankfurt, 1984.
- TAM ;** Tituli Asiae Minoris serisi, cilt I-V, Viyana, 1901-1981.
- TEK, A.Tolga;** "Grabstele des schmieds Artemidoros aus Lydien", Epigraphica Anatolica, no: 24, s. 93-94, lev. 13, 1995

TOYNBEE, J.M.C.;

Death and Burial in the Roman World, Aspects of Greek and Roman Life Serisi, Thames and Hudson, Londra ve Southampton, 1971.

UĞURLU, Elif;

"Lykia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri Üzerine Genel Bir Bakış", Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, no. 2, s. 359-388, 2000

VEYNE,(Ed.) vd;

A History of Private Life From Pagan Rome to Byzantium, Harvard University Press, Massachusetts, 1987.

ZGUSTA, L.;

Kleinasiatische Personennamen, 1964, Prag.